

**Г. Ж. МҰХАМАДИЕВА, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ
КАФЕДРАСЫНЫҢ ДОЦЕНТІ, ЗАҢ ҒЫЛЫМЫНЫҢ КАНДИДАТЫ, ПОЛИЦИЯ
ПОДПОЛКОВНИГИ**

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексі

Аннотация. Осы мақалада 2014 жылғы Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық заңнаманың жаңалықтары қарастырылған.

Түйін сөздер: Қылмыстық кодексі, қылмыстық заңнама, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық теріс қылық.

Мемлекет басшысының тапсырмасына және 2010 – 2020 жылдарға арналған құқықтық саясат концепция жағдайына, сонымен қатар халықаралық стандарттар мен қағидаларға сәйкес Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексі қабылданып, Қазақстан Республикасы Президентімен 3 шілденің 2014 жылы қол қойылып, 1 қаңтардың 2015 жылы күшіне енді.

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексі 467 баптан тұрады. Жалпы бөлім 7 бөлімнен, 98 баптан, ал Ерекше бөлім 18 тараудан, 368 баптан тұрады.

Қылмыстық кодекстің жаңа редакциясындағы ең басты жаңалығы — қылмыстық құқық бұзушылық, ол қоғамға қауіптілік пен жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді.

Екі жүйелілік қылмыстық құқық бұзушылықтар (қылмыс және теріс қылық) Германия, Испания, Австрия, Голландия, Норвегия, Чехия, Албания, Литва, Латвия және Турцияның қылмыстық кодекстерінде қарастырылған.

ҚР ҚК 10-бабының 2-бөліміне сәйкес айыппұл салу, түзеу жұмыстары, бас бостандығынан шектеу, бас бостандығынан айыру және өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады. ҚР ҚК 10-бабы 3-бөліміне сәйкес қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызатын, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады.

ҚР жаңа ҚК-де барлығы 156 қылмыстық қылық, оның ішінде 47 бұрынғы **әкімшілік құқық** бұзушылықтан, 103 бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылмаған онша ауыр емес санаттағы қылмыстар, сонымен қатар 7 жаңа құрам бұрынғы ҚК-де және ӘҚБтК-де қарастырылмаған.

Атап өту қажет, заң әдебиеттерінде қылмыстық теріс қылық мәселесі біршама жылдар талқыланды, алайда, заңда белгілі бір санат ретінде қарастыру туралы шешілмеген еді. Тек ҚР жаңа ҚК аталған мәселе заң шығару деңгейінде шешімін тапты деп айтуға болады.

Қылмыс пен қылмыстық қылықтың басты айырмашылығы әрекеттің ауырлығы және қоғамға қауіптілігі.

ҚР жаңа қылмыстық кодекстің 3-бабында қамтылған кейбір ұғымдарға, зиян келтіру түрлері, сыбайлас жемқорлық қылмыстар, террористік қылмыстар және т.б. ұғымдарға түсіндірмелер көрсетілген.

Қылмыстардың қайталануы институты айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Жаңа ҚК 14-бабына сәйкес енді қылмыстардың қайталануы тек жойылмаған және соттылығы алынып тасталмаған ауыр және аса ауыр қылмыстар үшін ғана ескеріледі. Сонымен қатар жаңа ҚК-сі қылмыстардың қайталануы кезінде жаза тағайындаудың бұрынғы тәртібі алынып тасталды (59-бап).

Қылмыс жасаған уақытта 14 жасқа толған адамдардың қылмыстық жауаптылығы кеңейтілді. Негізінен олар экстремизмнің әртүрлі құбылыстарымен байланысты және Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің өміріне қастандық жасау қылмыстары. ҚР ҚК-нің 2-бөлімінің 15-бабына сәйкес қылмыстық жауаптылық 14 жастан 30 қылмыс құрамы бойынша басталады.

Атап өту қажет, заң шығарушы ҚК-тің 15-бабының 3-бөліміне сәйкес, егер кәмелетке толмаған адам осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген жасқа толған болса, бірақ психикасының бұзылуына байланысты емес, психикалық дамуы жағынан артта қалуы салдарынан қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта өзінің әрекеттерінің (әрекетсіздіктерінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамға қауіптілігін толық көлемде ұғына алмаса не оларға ие бола алмаса, ол қылмыстық жауаптылыққа жатпайды.

Қылмысқа қатысу институты да айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. ҚР ҚК-сінің 31-бабына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылық топ болып жасаған, оның ішінде «адамдар тобы» және «алдын ала сөз байласқан адамдар тобы», сонымен бірге жаңа қатысу нысаны ретінде «қылмыстық топ» деген енгізілді.

Егер қылмысты ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құрылым жасаса, ол «қылмыстық топ» жасаған қылмыс деп танылады (аталған топтардың түсінігі ҚР ҚК 3-бабында берілген).

Жаза турлеріне қатысты заң шығарушы біршама өзгерістерге ұшырады. 2014 жылғы ҚР ҚК-сіне сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық жасаған үшін кінәлі деп танылған адамға негізгі жаза қолданылуы мүмкін, сонымен бірге негізгі жазамен қатар қосымша жаза қолданылуы мүмкін.

Кейбір жеке жазалардың түрлері 1997 жылғы ҚР ҚК алынып тасталған болатын, бірақ ҚР жаңа ҚК-сі өз орнын тапты. Ол жаза түрі ҚК-тің 45-бабы қамаққа алу — сотталған адамды тағайындалған жазаның, бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайында ұстауды білдіреді. Қамаққа алу отыз тәуліктен тоқсан тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді. Ұстап алу мерзімі қамаққа алу мерзіміне қосылады.

Қылмыс жасаған үшін негізгі жаза ретінде санкциясында айыппұл белгіленген (ҚК-сі 41-бап). Барлық адам өлтірумен байланысты емес, орташа және онша ауыр емес қылмыстарға оның қолданылатын шеңбері кеңейтілген.

Айыппұл қылмыстық теріс қылық үшін айлық есептік көрсеткіштің жиырма бестен бес жүзге дейінгі шегінде, қылмыстар үшін айлық есептік көрсеткіштің бес жүзден он мыңға дейінгі шегінде, ал осы кодекстің 366, 367 және 368-баптарында көзделген қылмыстар үшін осы кодекстің ерекше бөлігінің тиісті бабының санкциясында көрсетілген мөлшерде белгіленеді.

ҚК-тің түзеу жұмыстарының мазмұны мен орындау тәртібі өзгерген. Ол айыппұлға жақын балама жаза ретінде белгіленеді және нақты соманы мемлекет кірісіне аудару (мысалы, бір мың АЕК).

ҚК-сінің 44-бабы бас бостандығын шектеу жазасы да кең көлемде онша ауыр емес және орташа, сонымен қатар ауыр қылмыстардың жартысына қолданылады.

Бас бостандығынан шектеуі сотталған адамға бір жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге пробациялық бақылау белгілеуден тұрады.

Пробациялық бақылау — бұл сотталғанның мінез-құлқы мен сот жүктеген міндеттерді орындауын бақылайтын уәкілеттігі бар органның қызметі, сонымен қатар әлеуметтік-құқықтық көмек алуға көмектесу.

Мемлекет педогоикалық қызметкерлердің тарапынан кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстардың жағдайына байланысты өз әрекетін көрсетті. Сексуальдық сипаттағы кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстары үшін сотталғандарға балалармен жұмыс жасау құқығынан өмір бойы айналысуға тыйым салу белгіленді.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарды жасағаны үшін белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру міндетті түрде тағайындалады. Мемлекеттік қызметте, судья қызметін, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде және оның ведомстволарында, мемлекеттік ұйымдарда және жарғылық капиталында мемлекет үлесі елу пайыздан асатын ұйымдарда, оның ішінде акционері мемлекет болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтерде, ұлттық холдингтерде, ұлттық компанияларда, ұлттық даму институттарында, дауыс беретін акцияларының (қатысу үлестерінің) елу пайыздан астамы өздеріне тиесілі олардың еншілес ұйымдарында, сондай-ақ дауыс беретін акцияларының (қатысу үлестерінің) елу пайыздан астамы аталған еншілес ұйымдарға тиесілі заңды тұлғаларда лауазымдарды атқаруға өмір бойына тыйым салудан тұрады (ҚР ҚК-тің 50-бабы, 2-бөлім).

Шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу деген жаңа қосымша жаза түрі қарастырылды (ҚР ҚК-сі, 51-бап).

Жаңа ҚР ҚК-сінде барлығы 7 негізгі жазалар және 4 қосымша жазалар қарастырылған.

Шынайы өкінуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату (ҚР ҚК-сі, 65-б.). Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында арнайы көзделген жағдайларды қоспағанда, террористік қылмыс, экстремистік қылмыс, қылмыстық топтың құрамында жасалған қылмыс, жас балаларға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыс, жеке адамға қарсы ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаған адамдарға қолданылмайды.

ҚР ҚК-сінің 68-бабына сәйкес қазаға ұшыратумен немесе адамның денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты емес, ауыр қылмысты алғаш рет жасаған кәмелетке толмағандардан басқа жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, егер олар жәбірленушімен татуласса, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Осы баптың ережелері абайсызда адам өліміне не екі және одан да көп адамдардың өліміне әкеп соққан қылмыс, сыбайлас жемқорлық қылмыс, террористік қылмыс, экстремистік қылмыс, қылмыстық топ құрамында жасалған қылмыс, жас балаларға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыс жасаған адамдарға қолданылмайды.

Қылмыстық жауаптылықтан босату сұрақтарына байланысты кейбір өзгерістер қылмыстық құқықтық нормаларды өзгертті. Себебі, заң шығарушы 2014 жылы бірінші рет өзіндік негізде қылмыстық жауаптылықтан босатуды процестік келісімнің талаптары орындалған кезде қылмыстық жауаптылықтан босату және кепілгерлік белгіленуіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату болып табылады.

Елбасының ана және бала құқығын қорғау деген тапсырмасын орындау барысында жаңа үлгідегі ҚР ҚК-не бірінші рет 2 тарау енгізілді: 7-тарау «Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар»; 12-тарау «Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар».

Террористік және экстремистік қылмыстармен күресті жетілдіру шеңберінде жаңа Қылмыстық кодекске террористік немесе экстремистік даярлықтан өткені үшін қылмыстық жауаптылық жеке қылмыс құрамы ретінде енгізілді (ҚР ҚК-сі, 260-бап).

ҚР ҚК-сінде бірінші рет адамды клондау үшін қылмыстық жауаптылық денсаулыққа қарсы қылмыстар қатарына 129-бап болып енгізілді.

Елбасының тапсырмасын орындау барысында жаңа үлгідегі ҚК-сін сепаратистік әрекет үшін қылмыстық жауаптылық көзделген жаңа нормамен толықтырылды (ҚР ҚК-сі, 180-бап).

ӘҚБК-нен ұсақ-түйек жымқыру үшін жауаптылық белгіленген нормасы ауыстырылды (ҚК-сі, 187-бабы), яғни болмашы мөлшерде жасалған, бөтеннің мүлкін ұрлау, алаяқтық, иеленіп алу немесе талан-таражға салу (ұйымға тиесілі мүліктің 10 АЕК аспайтын, жеке тұлғаға тиесілі мүліктің 2 АЕК аспайтын құны).

Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен, прекурсорлармен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу және қоғамдық орындарда есірткі, психотроптық заттарды,

сол тектестерді, прекурсорларды медициналық емес тұтыну деген жеке норма енгізілді (ҚР ҚК, 296-б). Бұл норма 4 бөліктен тұрады және 3 жылдан 7 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Жол көлік оқиғасының күрт өсуіне байланысты, әсіресе алкогольдік масаң күйде болғандарына қатысты көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған, есірткілік және уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын осындай адамның басқаруына беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол бергені үшін қылмыстық жауаптылық көзделген (ҚР ҚК 346-бап). Бұл норма 5 бөліктен тұрады және кінәнің екі нысанымен жасалынатын қылмыстар қатарына жатады.

Басқаруға құқығы жоқ жүргізушінің көлік құралын басқаруына жол бергені үшін жауаптылық көзделген ҚР ҚК-не жаңа бап енгізілді. Бұның субъектісі болып лауазымды адамның не көлік құралы меншік иесінің немесе иеленушісінің көлік құралдарын басқаруға құқығы немесе тиісті санаттағы көлік құралдарын басқаруға құқығы жоқ жүргізушінің көлік құралын басқаруына жол беруі, егер бұл іс-әрекет абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа, ауыр зиян келтіруге әкеп соқса, абайсызда адам өліміне, абайсызда екі немесе одан да көп адамның өлімін әкеп соққан әрекеттер.

Енді ҚР ҚК-сі 366-бабының 1-бөлімінде мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның, не оған теңестірілген адамның немесе жауапты мемлекетті лауазымды атқаратын адамның, не лауазымды адамның, сол сияқты шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамы сияқты субъектілер қарастырылған. 1997 жылғы ҚК-сінде көрсетілген субъектілер сараланған және ерекше сараланған құрамдарда көрсетілген болатын.

Параға қатысты баптардың санкцияларында (ҚК-тің 366, 367, 368-бб.) айыппұл мөлшері өзгерді. АЕК орнына мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның елу еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Жалпы алғанда Жаңа Қылмыстық кодексті қабылдау азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, мемлекет пен қоғамды қоғамға қауіпті іс-әрекеттерден сапалы түрде қорғауға қамтамасыз етеді.

Резюме

В статье рассмотрены новеллы уголовного законодательства Республики Казахстан 2014 г.

Resume

Attention is in process accented on some short stories of new criminal statute 2014.